

Original Research

Fashion and the Struggle over the Public Body (Case Study: The Young Generation in Sanandaj)

Jamal Mohamadi¹
Samira Noori²

Abstract

The aim of this article is to study new fashionable clothing styles as a main field of struggle among the public body in public spaces. The theoretical constructs include concepts taken from the theoretical tradition of hegemony-resistance which analyses activities like body-building, body-representation, women's defiance of dominant clothing rules and their tendency toward alternative fashions in the context of popular culture and as examples of struggles over the public body. The sample, young girls of Sanandaj, recruited through a snowball-sampling strategy, reported their lived experiences of wearing fashionable clothing styles in urban public spaces via in-depth interviews. Data were analyzed using inductive thematic analysis and six key themes were found: the dual role of fashion in exposing/ concealing identity, choosing alternative fashion as a way to reject traditional dress codes, the role of fashion in reproducing the duality of distinction/ assimilation, using fashionable styles for representing personal prestige and openness, putting on fashion to seizing spaces, and the central role of fashion in the struggle over public/ private body. It was concluded that consuming fashionable clothing styles by young women creates the possibility for developing multiple feminine agencies. Unlike the prevalent tendency to think about Islamic women's embodied subjectivity as homogeneous, we found a kind of heterogeneity in appearance and bodily practices. This heterogeneity is what challenges

---

¹ . Associate Professor of Sociology, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. m.jamal8@gmail.com. (Corresponding Author)

² . M.A. Student in Sociology, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. samiranoori6898@gmail.Com.

and resists the intended homogeneity of the dominant culture. In this sense, fashionable clothing styles are tools of resistance..

Keywords

Style of Clothing, Public Body, Alternative Fashion, Space, Representation, Distinction.

Introduction

The aim of this article is to study new fashionable clothing styles as a main field of struggle among the public body in public spaces. The theoretical constructs include concepts taken from the theoretical tradition of hegemony-resistance which analyses activities like body-building, body-representation, women's defiance of dominant clothing rules and their tendency toward alternative fashions in the context of popular culture and as examples of struggles over the public body. In this theoretical tradition, fashion is regarded as a means by which social agents form their embodied social being and individuality, and reject any body form and identity pattern that is imposed on them by hegemonic culture. In the field of fashion, the exchange of cultural codes is inevitably done through the body, because choosing a fashion is actually choosing clothing models, jewellery, makeup and appearance. Fashion and clothing are a field related to power and resistance relations, and all the images, goods and signs of this field should be read as text and in a deconstructive way. In other words, here the cultural objects are nothing but signifying systems, and this signifying system of clothing is inseparable from the history of women, the history that is full of all kinds of signs of resistance against patriarchy and it should be read as a text by using disciplines such as art history, design history and cultural studies.

Methodology

The sample, young girls of Sanandaj, recruited through a snowball-sampling strategy, reported their lived experiences of wearing fashionable clothing styles in urban public spaces via in-depth interviews. Data were analyzed using inductive thematic analysis and six key themes were found: the dual role of fashion in exposing/ concealing identity, choosing alternative fashion as a way to reject traditional dress codes, the role of fashion in reproducing the duality of distinction/ assimilation, using fashionable styles for representing personal prestige and openness, putting on fashion to seizing spaces, and the central role of fashion in the struggle over public/ private body.

Findings

It was concluded that, from the viewpoint of young women, wandering in public spaces, following new styles of clothing, seizing spaces, differentiating themselves from the old generation, and trying to manage their own bodies in public spaces are all components of a life form which can be named under the title of “public representation of a desirable aspect of being”. Thus, the use of new styles of clothing by young women at the moment when it is done with the intention of showing a new identity is actually a kind of choosing an alternative fashion to reject the old rule of clothing. Thus, young women attribute much value to clothing and body images in public spaces. For this new generation, body maintenance, healthy diets, use of cosmetics, grooming and beauty aids are significant. They wear fashionable clothing styles to redefine their boundaries to the formal hegemonic culture. This new generation symbolizes flexibility as opposed to the infertility of formal public institutions. This means that they don new dressing styles not only for bodily self-expression but also for mocking the dominant culture, expressing resistance to it and producing fantasies of freedom. Here, cultural resistance finds expression in bodily representation and asserting one’s own femininity. This is a kind of opposition to the general direction imposed on social life by the dominant discourse, a resistance which finds its language in bodily practices. Thus, the main argument of this paper is that the current consumption of fashionable clothing styles by Iranian young women is a form of cultural resistance to a formal hegemonic culture which imposes a kind of institutional discrimination on them. Moreover, the article’s significance lies not only in its topicality but also in focusing on an under-researched group.

Result

Iranian young women, lacking any other form of power, use non-verbal symbols (clothing styles and ways of dressing) to express themselves publicly. Denied anything but very limited opportunities to roam in urban public spaces, they mainly represent themselves through clothing practices. These clothing practices, in a society where dialogue is deteriorating, serve the function of identifying the wearer’s social attitudes and behaviours. In other words, urban public spaces provide favourable environments for the development of alternative clothing styles and alternative images of women. For this reason, these spaces are at the same time the domains of the struggle between marginal and hegemonic discourses. Young women’s ways of dressing (marginal discourse) are considered deviant and vulgar by the dominant culture

(hegemonic discourse). Changes in clothing styles, body modification and developing an alternative dress, adopted usually by upper- and middle-class young women, are all great challenges to dominant dress rules and clothing regulations. Therefore, the focal theme that runs through this article is that personal bodily projects are mobilized by young women to seek self-representation and to resist subjugating to normative bodily disciplines. They defy formal dress codes in subtle ways such as folding up the legs of their jeans, wearing ripped jeans, leaving their hair out of their scarf from the front and the back, etc. Consuming fashionable clothing styles by young women creates the possibility for developing multiple feminine agencies. Unlike the prevalent tendency to think about Islamic women's embodied subjectivity as homogeneous, we found a kind of heterogeneity in appearance and bodily practices. This heterogeneity is what challenges and resists the intended homogeneity of the dominant culture. In this sense, fashionable clothing styles are tools of resistance. In a social environment where the conversation is waning, young women use dressing ways to send signs and messages to others. They try to find subtle and delicate ways to show their desire for openness, vitality and sociability. They are constantly looking for ways, through everyday public interactions, to empower their feminine individuality. That is why they resist the hegemonic body shape and traditional dress codes. Instead, they attempt to represent their bodies publicly in alternative dress styles and create alternative spaces for themselves. In short, they try to resist the unbearable heaviness of being the same.

References

- Afrasyabi, H., Sayarkhalaj, H. & Shokouhifar, K. (2015). Sociological analysis of fashionism among the youth of Yazd city. *Journal of Strategic Studies of Sports*, 14(30), 161-177.
- Afrough, E. (2018). The study of the fashion cycle in Iran society. *Journal of Woman in Culture and Arts*, 10(1), 1-27. (In persian)
- Almila, A. M. (2016). Fashion, anti-fashion, non-fashion and symbolic capital: The uses of dress among Muslim minorities in Finland. *Fashion Theory*, 20(1), 81-102.
- Almila, A. M. (2016). Cultural sociology of fashion: on the sartorial, symbolic and social in D. Inglis and Almila, Anna- Mari (eds), *The SAGE Handbook of Cultural Sociology*, London: SAGE Publications LTD.
- Aspers, P. & Godart, F. (2013). Sociology of fashion: Order and change. *Annual Review of Sociology*, 39, 171-92.
- Atkinson, M. (2014). The civilizing of resistance: straightedge tattooing. *Deviant*

- Behavior*, 24(3), 197-220.
- Bahar, M. (2009). Categorization of fashion in Tehran: An emphasis on women's clothing. *Women's Research*, 7(3), 27-48. (In Persian)
- Blackman, S. (2007). Youth subcultural theory: A critical engagement with the concept, its origins and politics, from the Chicago school to postmodernism. *Journal of Youth Studies*, 8(1), 1-20.
- Blaikie, N. (2008). *Designing social Research*. Translated by Hassan Chawoshian. Tehran: Ney Publication.
- Bokharaie, A. & Rafie, M. (2016). Women and Fashionism. *Woman in Development & Politics*, 14(3), 309-328. (In Persian)
- Breward, C. (2015). Cultures, identities, histories: Fashioning a cultural approach to dress. *Fashion Theory*, 2(4), 301- 314.
- Clarke, J., Hall, S., Jefferson, T. & Roberts, B. (1976). Subcultures, Cultures and Class, in *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, edited by Stuart Hall and Tony Jefferson, London, UK: Hutchinson.
- Crane, D. (2000). *Fashion and Its Social Agendas: Class, Gender and Identity in Clothing*. University of Chicago Press.
- De Certeau, M. (1980). On the oppositional practice of everyday life. Translated by Jameson F. & Lovitt C. *Social Text*, 3, 3-43.
- Del Saz-Rubio, M. M. (2018). Female identities in TV toiletries ads: A pragmatic and multimodal analysis of implied meanings. *Journal of Pragmatics*, 136, 54-78.
- Enayat, H. & Soroush, M. (2009). The amount and type of women's resistance in facing the power structure in everyday life. *Women's Research*, 7(2), 85-112. (In Persian)
- Endelstein, L. & Ryan, L. (2013). Dressing religious bodies in public spaces: Gender, clothing and negotiations of stigma among Jews in Paris and Muslims in London. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 47(2), 249-264.
- Entwistle, J. (2000). *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity.
- Entwistle, J. (2015). Fashion and its social agendas: Class, gender and identity in clothing by Diana Crane. *Fashion Theory*, 6(3), 331- 334.
- Featherstone, M. (2015). Consumer culture in *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (ed) by James D. Wright. Elsevier.
- Flick, U. (2006). *An Introduction to Qualitative Research*. Translated By Hadi Jalili, Tehran: Ney Publication. (In Persian)
- Hoelscher, V. & Chatzidakis, A. (2018). Spaces of consumer resistance in *The Sage Handbook of Consumer Culture*, (eds) by Olga Kravets, Pauline Maclaran, Steven Miles and Alladi Venkatesh. London: SAGE Publications.
- Jafari, A. (2007). Two tales of a city: Exploratory study of cultural consumption among Iranian youth. *Iranian Studies*, 40(3), 366-383.

- Karademir Hazır, I. (2017). Wearing class: A study on clothes, bodies and emotions in Turkey. *Journal of Consumer Culture*, 17(2), 413-432.
- Kazemi, A. (2005). The problematic of cultural studies in Iran and its relation to everyday life. *Journal of Cultural Studies & Communication*, 4, 97-122. (In Persian)
- Lipovetsky, G. (2017). The empire of fashion: Introduction. In *Fashion Theory* (pp. 25-32). Routledge.
- Martinez, T. A. (1997). Popular culture as oppositional culture: Rap as Resistance. *Sociological Perspectives*, 40(2), 265-286.
- McRobbie, A. (1994). *Postmodernism and Popular Culture*. London: Routledge.
- Miranda, A., Maciel, E. J. C. & Pepece, O. M. C. (2016). Meaning and values in the consumption of fashion by men. *International Journal of Marketing Studies*, 8(6), 97- 104.
- Moidfar, S. & Haghghi, A. (2006). Social factors of the youth's interest in fashion in Tehran. *Journal of Youth Studies*, 15, 137-150. (In Persian)
- Na'amneh, M. M. & Al Husban, A. K. (2012). Identity in old clothes: The socio-cultural dynamics of second-hand clothing in Irbid, Jordan. *Social Identities*, 18(5), 609-621.
- Partington, A. (1993). Popular fashion and working-class affluence, in Ash and E. Wilson (eds) *Cheap Thrills: A fashion Reader*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Ragone, G. (1996). Consumption diffusion: Elite phenomena and mass processes. *International Sociology*, 11, 309-311.
- Ritzer, G., Douglas G. & Wendy, W. (2001). Theories of consumption in Ritzer, George, and Barry Smart, eds. *Handbook of Social Theory*.
- Salami, A. & Ghajarieh, A. (2016). Culture and gender representation in Iranian school textbooks. *Sexuality & Culture*, 20, 69-84.
- Schofield, K. & Schmidt, R. (2005). Fashion and clothing: The construction and communication of gay identities. *International Journal of Retail and Distribution Management*, 23(4), 310-323.
- Shafie, S. (2014). A study on recent theoretical approaches to resistance. *Social Sciences*, 21(64), 139-186. (In Persian)
- Storrey, M. & Childs, P. (1997). *British Cultural Studies*. London: Routledge.
- Svendsen, L. (2019). *Philosophy of Fashion*. Translated by Aidin Rashidi, Tehran: Meshki Publication. (In Persian)

مقاله پژوهشی

مدگرایی و نزاع بر سر بدن عمومی (مورد مطالعه: نسل جوان شهر سنندج)*

جمال محمدی^۱

سمیرا نوروی^۲

چکیده

هدف این نوشتار، مطالعه کیفی سبک‌های جدید مدگرایی در پوشش به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین میدان‌های نزاع بر سر بدن عمومی در فضاهای همگانی است. سازه‌های مفهومی پژوهش مشتمل بر مقولاتی برگرفته از سنت نظری هژمونی - مقاومت است که کنش‌هایی مثل بدن‌آرایی، بدن‌نمایی، طفره‌روی سوژه‌ها از اسلوب‌های مسلط پوشش و روی آوردن آنها به مد جایگزین را در متن فرهنگ عامه‌پسند و به‌مثابه مصادیقی از نزاع بر سر بدن عمومی تحلیل می‌کند. نمونه مورد مطالعه شامل ۲۲ نفر از دختران ۱۴ تا ۳۰ سال شهر سنندج بود که پرسه‌زنی در فضاهای همگانی را فعالیت معمولی خود معرفی نمودند. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه عمیق فردی استفاده شد و درنهایت با به‌کارگیری روش تحلیل مضمونی تفسیر شدند که نتایج نشان داد داده‌ها در قالب شش مضمون اصلی قابل دسته‌بندی‌اند: نقش دوگانه مدگرایی در افشاسازی/پنهان‌سازی هویت؛ انتخاب مد جایگزین به‌عنوان راهی برای پس‌زدن رمزگان سنتی پوشش؛ کارکرد مد در بازتولید دوگانه تمایز/ادغام؛ استفاده از سبک‌های مدگرا برای نمایش پرستیژ و گشودگی فردی؛ مدگرایی راهی برای تصرف فضاها؛ و جایگاه محوری مدگرایی در منازعه بدن خصوصی/بدن عمومی. تمام این مضامین و خرده‌مضامین اجزاء به‌هم‌پیوسته شکلی از زیستن هستند که آن را می‌توان ذیل مقوله هسته‌ای «نمایش عمومی وجه مطلوبی از بودن» نام‌گذاری کرد. نقطه ثقل پیونددهنده همه این اجزا، تلاش

* این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد می‌باشد.

۱. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. (نویسنده مسئول)

M.jamal8@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

Samiranoori6898@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۳

سوژه‌ها برای مدیریت و نظارت بر بدن خویش در فضاهای همگانی است، یعنی درست همان جایی که در فرایند تبدیل بدن خصوصی سوژه‌ها به بدن عمومی سازوکارهای هژمونیک و کنش‌های مقاومت‌آمیز با هم وارد نزاع می‌شوند.

واژگان کلیدی

سبک پوشش، بدن عمومی، مد جایگزین، فضا، نمایش، تمایز.

مقدمه و بیان مسئله

زندگی روزمره در ایران دهه‌های اخیر، چه در قلمرو خصوصی و چه در فضاهای همگانی، عمده‌ترین مؤلفه‌هایش را مرهون مقاومت در برابر فرهنگ رسمی است، به طوری که بخش اعظم ابعاد و عناصر این زندگی نقش نوعی فرهنگ معارض^۱ به نسبت گفتارهای رسمی را ایفا می‌کنند. از جمله مهم‌ترین این عناصر مُد^۲ و پوشش است. «در پژوهش‌های راجع به مُد هیچ تعریف مورد توافق و واحدی از این که مُد چیست؟ و چه کارکردهایی دارد؟ وجود ندارد. شاید عمده‌ترین توافق بر سر آن، این است که مُد یعنی تغییر، آن هم نه هر نوع تغییری. تغییرات مرتبط با مُد اموری اتفاقی نیستند، بلکه از نظم و ترتیب خاصی تبعیت می‌کنند. به بیان دیگر، مُد نوعی فرایند برنامه‌ریزی نشده تغییر مداوم در بستر نظم موجود در عرصه عمومی است» (آسپرس و گُدار^۳، ۲۰۱۳). پیروی افراد از مُد به این دلیل است که این پدیده در بنیانی‌ترین امیال روانی آدمیان ریشه دارد. «سه مشخصه اصلی مُد شامل تقلیدی بودن و تمایزگذاری و تغییر از سه نوع میل روانی فرد، یعنی حس استقلال‌طلبی، حس تعلق به گروه و میل به نوحواهی، نشأت می‌گیرند» (آلمیلا^۴، ۲۰۱۶). لذا مُدگرایی بدین معناست که افراد برای اثبات تمایز و فردیت خویش، و نیز به قصد رهاکردن امر رایج و پذیرش امر نو، به مصرف کالاها، نشانه‌ها و سبک‌های جدید رو

-
1. Oppositional Culture
  2. Fashion
  3. Aspers & Godart
  4. Almila

می‌آورند. مُدگرایی در حوزه‌های گوناگون و در ارتباط با مصرف کالاها و نشانه‌های متنوع نمود می‌یابد، اما بیشترین کاربرد آن در زمینه لباس و پوشش است. به تعبیر اسونسن^۱، «فشن نوعی لباس پوشیدن است که ویژگی اصلی آن تغییر سریع و مداوم سبک است» (اسونسن، ۱۳۹۸).

مُد و پوشش از آسان‌ترین ابزارهایی‌اند که افراد به‌واسطه آنها می‌توانند پیام‌های بصری گویایی درباره هویت خویش صادر کنند و در عین حال بخش‌هایی از هویت خویش را به‌واسطه آن پنهان سازند. «تعارضی که میان پوشش به‌منزله افشاکنده هویت و پوشش به‌منزله پنهان‌کننده هویت وجود دارد، همواره مورد توجه نظریه‌پردازان مُد بوده است» (انتویسل^۲، ۲۰۰۰: ۱۱۲). این درهم‌تنیدگی دو کارکرد متضاد پوشش اساساً «در فضاهای همگانی شهرهای مدرن است که اهمیت می‌یابد، جایی که در آن ما با انبوه غریبه‌ها درهم می‌آمیزیم و فقط لحظه‌های بسیار کوتاهی در اختیار داریم تا بر یکدیگر تأثیر بگذاریم» (همان: ۱۱۳). بدین‌سان، افراد به‌واسطه انتخاب الگوهای مُد و سبک‌های پوشش هم درصدد نمایش جنبه‌های خاصی از هویت خویش‌اند و هم درصدد پنهان‌سازی جنبه‌هایی دیگر. این کارکرد دوگانه مُدگرایی در وضعیت کنونی جامعه شهری ایران به‌وضوح قابل‌تشخیص است. از آن‌جا که دستگاه‌های ایدئولوژیک دولت و نهادهای متولی گسترش و حفظ فرهنگ رسمی تلاش و اصرار بر پابندی به الگوهای ویژه‌ای از پوشش و مدیریت ظاهر دارند، هر دو جنبه کارکردی مُد و پوشش، یعنی هم بازنمایی خویش و هم پنهان‌سازی خویش، در میان نسل نوظهور جامعه ایران غالباً شکل فرهنگ مقاومت به خود گرفته‌اند؛ بدین‌معنا که در قلمرو مُد و پوشش، درمقام یکی از محوری‌ترین قلمروهای فرهنگ عامه‌پسند، نزاع بر سر معناسازی و هویت‌یابی قویاً در جریان است. از آن‌جا که «سبک‌های لباس پوشیدن افراد می‌تواند در جهت تثبیت یا براندازی وجوه گوناگون هویت آن‌ها، مثل جنسیت و نژاد و طبقه اجتماعی و سن و سال، عمل کند» (استوری و چایلدز^۳، ۱۹۹۷: ۱۷۱)، لذا مُدگرایی در حوزه لباس به جوانان این امکان می‌دهد تا با دقت شدن در ظرایف و ریزه‌کاری ظاهر آرای و نمایش بدن از قواعد رسمی و عرف‌های تقدس‌یافته مسلط طفره روند و نیروهای مهارکننده خود را دور بزنند.

^۱. Svendsen

^۲. Entwistle

^۳. Storry & Childs

تحقیقات نشان می‌دهد که «زنان از مُد و طرز پوشش نه فقط در جهت مدیریت بدن، بلکه برای دست‌انداختن فرهنگ مسلط، ابراز مقاومت و پروراندن فانتزهای رهایی استفاده می‌کنند» (مارتینز، ۱۹۹۷: ۲۶۸). این پژوهش تلاش دارد همین مسئله را در میان زنان جوان در ایران مطالعه کند. مسئله عبارت از این است که زنان جوان در ایران چگونه از مُدگرایی، در حوزه لباس و پوشش (مانتوهای جلو باز و کوتاه، ساپورت، پیراهن‌های یقه‌دار، جوراب‌های بدون ساق، کفش‌های بلند، عینک آفتابی، موهای بلوند و غیره)، جهت مقاومت در برابر قواعد و احکام فرهنگ رسمی استفاده می‌کنند و چگونه با ایجاد تغییراتی ظریف و دقیق در طرز لباس پوشیدن و ظاهرآرایی از فرامین گفتار مسلط طفره می‌روند. لذا یکی از محوری‌ترین مفاهیم این پژوهش مقاومت از طریق شیوه‌های لباس پوشیدن است. فرهنگ رسمی و مسلط در ایران نه فقط فرهنگ آمرانه دولتی بلکه مشتمل بر انواع سنت‌های حامی مردسالاری، عرف‌های مردانه و همبستگی‌هایی است که خود را در مقام فرهنگ اصیل و ریشه‌دار ایرانی طبیعی جلوه می‌دهند و در قالب قواعد و فرامین رسمی نهادینه شده‌اند. لذا زنان با نوعی «تبعیض نهادی»^۱ رودررو هستند که در تاروپود ساختارهای نهادهای اجتماعی (خانواده، مدارس، فضاها همگانی، ادارات و غیره) رسوخ کرده و تثبیت شده است. «تبعیض نهادی مهم‌ترین عاملی است که زنان را در فضاها همگانی به یک گروه فرودست تبدیل کرده است» (همان: ۲۶۷). پیروی زنان از «مُد جایگزین»^۲ و طفره رفتن آنها از آن دسته از اسلوب‌های پوشش و ظاهرآرایی که فرهنگ مسلط تجویزشان می‌کند در واقع مقاومتی است علیه این تبعیض نهادی.

مطالعات داخلی نیز بعضاً مؤید همین مسئله هستند. بدین معنا که «زنان در موضع فرودستی واکنش‌هایی از خود نشان می‌دهند که فقط می‌توان آن را در قالب مقوله مقاومت مطالعه و تحلیل کرد» (عنایت و سروش، ۱۳۸۸: ۹۰). آنچه این مقاومت را ناخواسته تشدید می‌کند این است که «در بسیاری از موارد برخی افراد در سطوح متعدد مدیریتی ورود مُدهای جدید را مسئله‌ای سیاسی تلقی می‌کنند و حتی خواهان برخوردی فیزیکی با استفاده‌کنندگان هستند، نگاهی که

1. Institutional Discrimination

2. Alternative Mode

حاصل آن مقاومت فرهنگی و اجتماعی خواهد بود» (بهار و زارع، ۱۳۸۸: ۳۱). تحلیل کرین^۱ از گرایش برخی زنان به این نوع مُد در اواسط و اواخر سده نوزدهم به مثابه شکلی از فرهنگ مقاومتِ زنانه مبین همین مسئله است. طبق یافته‌های او، «زنان در این دوران ترجیح دادند برای نشان دادن مقاومتی نمادین علیه محدودیت‌های مُد حاکم روز، که زنانه محسوب می‌شد، اما دقیقاً نقطه‌مقابل ایده‌آل زنانگی قرار داشت، به پوشیدن لباس‌های مردانه روی بیاورند» (کرین، ۲۰۰۰: ۱۲۷). آن‌چه امروزه در ایران در حوزه مُد و پوشش، به ویژه در میان زنان جوان، روی می‌دهد از جنس همین مقاومت در برابر الگوهای مسلط پوشش و ظاهرآرایی و انتخاب مُدهای جایگزین به‌منزله شکلی از فرهنگ مقاومتِ زنانه است. در کشورهای غربی این مقاومت بیشتر علیه شرکت‌های تولیدی و بازار بوده است، بدین معنا که «اگرچه قصد راهبردهای بازاریابی این بوده که زنان را به الگوهای مصرفی خاصی عادت دهند که با ارزش‌های ایدئولوژیک مردانه همخوانی دارند، اما این راهبردها ناخواسته به فعال‌بودگی زنان در استفاده از زبان پوشاک برای بیان تفاوت-ها انجامیده است» (پارتینگتون، ۱۹۹۳: ۱۴۷). بنابراین، مُدگرایی در حوزه لباس و پوشش غالباً قلمرو منازعه بر سر معنا بین گفتارهای فرادست و گروه‌های فرودست است.

بنابه تجربه زیسته و مشاهدات مستقیم نگارندگان، در فضاهای همگانی شهری سنندج انواع سبک‌های پوشش و ظاهرآرایی قابل مشاهده است. دلیل انتخاب شهر سنندج به‌عنوان میدان مطالعه، روند پرشتاب تحولاتی است که در سال‌های اخیر در پوشش نسل جوان این شهر رخ داده است. گسست از شیوه‌های سنتی لباس‌پوشیدن و علاقه وافر نسل جوان به پرسه‌زنی و بازنمایی خود در فضاهای شهر به‌وضوح قابل مشاهده است. از آن‌جا که نگارندگان خود ساکن این شهر و در آن تجربه زیسته دارند، دگردیسی پوشش زنانه و نمایش خویشتن بدن‌مند آنها به مسئله اصلی پژوهش تبدیل شد. تنوع در پوشش در میان زنان این شهر عمدتاً در فضاهای غیررسمی (خیابان‌ها، مراکز خرید، پارک‌ها، فروشگاه‌ها، سینما و تفرجگاه‌ها) و تا حدود کمتری در فضاهای رسمی (مدرسه، دانشگاه، آموزشگاه‌ها، سالن‌های ورزشی و غیره) وجود دارد و عواملان اجتماعی آن غالباً دختران جوان هستند. آیتم‌هایی که این دختران ظاهرشان را با آن می‌آریند به قدری متنوع است که در قیاس با دو دهه گذشته تحولی بنیادین به حساب می‌آید. این

1. Crane

تنوع بیان‌گر استلایلیزه‌شدن (سبک‌مندشدن) پوشش در میان دختران جوان است، طوری که می‌توان آنها را به تناسب پیروی از سبک‌های متفاوت (اگر نه به‌طور دقیق، دست‌کم به‌صورت تقریبی) گروه‌بندی کرد. لذا مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که دریابد مصرف این سبک‌ها توسط دختران جوان چگونه به شکل‌گیری نوعی فرهنگ مقاومت در برابر فرهنگ رسمی کمک کرده است. از این‌رو، درصدد جستجوی پاسخ برای پرسش‌هایی از این دست است که شیوه‌های لباس‌پوشیدن زنان در کدام جنبه‌ها (زیبایی‌شناختی، نمایشی و جنسی) نقطه مقابل قواعد و هنجارهای فرهنگ رسمی قرار می‌گیرند؟ زنان جوان چگونه از شیوه‌های لباس‌پوشیدن به‌مثابه تاکتیک‌هایی برای مقاومت در برابر فرهنگ رسمی استفاده می‌کنند؟ شیوه‌های لباس‌پوشیدن چگونه به دختران جوان کمک می‌کند تا فضاهای همگانی را از آن خود کنند؟ شیوه‌های لباس‌پوشیدن چگونه تبعیض نهادی را در نهادهای اجتماعی موجود به‌چالش می‌کشند؟ و نزاع بین فرهنگ معارض و فرهنگ رسمی در حوزه پوشش چگونه به تغییر در مفصل‌بندی هویت زنان می‌انجامد؟

پیشینه تجربی

در ایران در حوزه مقاومت زنان در زندگی روزمره پژوهش‌هایی انجام شده است، اما پژوهش‌های راجع به «پوشش و مُد به‌مثابه فرهنگ مقاومت» بسیار اندک‌اند. به‌طور مثال؛ عنایت و سروش (۱۳۸۸) در پژوهشی باعنوان میزان و نوع مقاومت زنان در رویارویی با ساختار قدرت در زندگی روزمره، بر مطالعه شگردها و تمهیدات مقاومت زنانه تمرکز کرده‌اند که لزوماً به پوشش و مُد مربوط نمی‌شوند. اما، در مطالعه بهار و زارع (۱۳۸۸) باعنوان سنخ‌بندی مُد در تهران: با تأکید بر پوشش زنان، موضوع اصلی مُد و پوشش زنانه است که در برخی جاها به‌مثابه واکنشی عیله‌نظم موجود عمل می‌کند. پژوهش‌های دیگری نیز راجع به مُد و پوشش زنانه انجام شده که در آنها مقوله مقاومت محوریت ندارد و تلاش برای معناکاوی عمدتاً از منظری غیرانتقادی انجام شده است. از جمله این تحقیقات به زنان و گرایش به مُد (بخارایی و رفیعی، ۱۳۹۵)؛ مطالعه چرخه مُد لباس در جامعه ایران (افروغ و مهربانی‌فر، ۱۳۹۷)؛ تحلیل جامعه‌شناختی مُدگرایی در بین

جوانان شهر یزد (افراسیابی و همکاران، ۱۳۹۴) و عوامل اجتماعی گرایش به مُد در میان جوانان تهران (معیدفر و حقیقی، ۱۳۸۷) می‌توان اشاره کرد.

در خارج پژوهش‌های بسیاری ذیل سنت نظری مُد و پوشش به‌مثابه مقاومت انجام شده است که در ادامه به چند مورد که با تحقیق حاضر ارتباط مستقیم دارند، اشاره شده است. کریَن (۲۰۰۰) در کتاب مُد و دستورالعمل‌های اجتماعی آن: طبقه، جنسیت و هویت در پوشش کوشیده تا تحلیل جامعی از شیوه‌های انتخاب پوشش و مُد در جوامع صنعتی قرن نوزدهم و جوامع پسا صنعتی معاصر، به‌ویژه فرانسه، بریتانیا و ایالات متحده به‌دست دهد. او به‌طور خاص بر گذار از «پوشش به‌مثابه نماد هویت طبقاتی» به «پوششی که سایر جنبه‌های هویت اجتماعی، مثل شغل و سن و جنسیت و قومیت» تمرکز می‌کند و آن را نیز بازنمایی می‌کرد. مزیت اصلی کتاب کریَن این است که برای اثبات ادعاهایش در زمینه «الگوهای متفاوت پوشش نزد طبقات مختلف» اسناد، شواهد و داده‌های تجربی متنوعی مربوط به فرهنگ و تاریخ هر سه کشور ارایه و بررسی نموده است و موفق شده مطالعه‌ای تطبیقی بینا فرهنگی درباره رابطه پوشش و طبقه در این سه جامعه به انجام رساند. همین مسئله را آناماری^۱ (۲۰۱۶) در مُد، ضد مُد، غیر مُد و سرمایه نمادین: کاربردهای لباس در میان اقلیت‌های مسلمان در فنلاند به بحث گذاشته است. استدلال اصلی او این است که زنان مسلمان در فنلاند لباس را برای خلق و نمایش شکل خاصی از سرمایه فرهنگی استفاده می‌کنند. طبق یافته‌های او، آشکال گوناگون مُد، ضد مُد و غیر مُد در واقع راهبردهایی برای کسب و حفظ منزلت در جامعه هستند. به‌بیان دیگر، هم مدگرایی و پیروی از سبک، و هم زهدگرایی، وقار، بی‌علاقگی به مُد و معنویت‌گرایی جملگی برای این است که فرد بتواند به جایگاهی از نظر خویش مطلوب برسد و در برابر آنچه که به نظرش تحمیلی و نامطلوب است، مقاومت کند (آناماری، ۲۰۱۶: ۱). شبیه همین نتایج را ایندلشتاین و رایان^۲ (۲۰۱۳) در پوشاندن بدن‌های مذهبی در فضاها همگانی کشف و تشریح کرده‌اند. آنها در تحلیل رشد و گسترش پوشش مذهبی و بدن‌های پوشیده در فضاها همگانی شهرهای اروپایی (پاریس و لندن) به این نتیجه رسیدند که نمایش بدن‌های مذهبی در این دو شهر سراپا متفاوت واجد مؤلفه‌هایی مشترک

1. Anna-Mary

2. Endelstein & Ryan

است. عمده‌ترین مؤلفه این بدن‌نمایی مقاومت در برابر داغ‌ننگی است که فرهنگ مسلط سکولار به این زنان می‌زند. این زنان با انتخاب عامدانه این نوع پوشش در واقع دارند به شیوه‌ای گفتمنی تصویری را که مطلوب می‌دانند از خود ارائه می‌دهند تا تصاویر مطلوب مدنظر فرهنگ مسلط را نفی کنند.

چارچوب نظری

شاید عمده‌ترین گزاره نظری مورد توافقی که در ادبیات جامعه‌شناختی راجع به مُد می‌توان یافت این است که مُد ابزاری برای تثبیت فردیت خویش، از طریق ملحق‌شدن به یک گروه اجتماعی خاص و متمایز شدن از مابقی اعضای جامعه است. این تثبیت فردیت لاجرم فرایندی بدن‌مند است، چراکه انتخاب یک مُد در واقع انتخاب مدل‌های لباس، زیورآلات، آرایش و ظاهرآرایی است؛ در این جا هر نوع تبادل رمزگان فرهنگی ناگزیر به میانجی بدن انجام می‌پذیرد. از این حیث مُد در عین حال شکلی از قدرت اجتماعی است، چراکه قلمرو مُد و پوشش قلمرو منازعه بر سر شیوه‌های برساخت سوژکتیویته‌ای بدن‌مند است. لذا به‌باور برخی محققان، «اصلی‌ترین مسئله‌ای که باید در خصوص مُد و پوشش و جوانان مطالعه شود این است که مثلاً دختران جوان چگونه برای تثبیت فردیت خویش انواع الگوهای مقاومت را شکل می‌دهند. به‌بیان دیگر، دختران جوان چگونه با به‌کارگیری لباس‌ها و زیورآلات مُد روز راهبردهایی برای مقاومت شکل می‌دهند که به‌اندازه راهبردهای همتایان مذکرشان، توان براندازی دارد» (مک‌رابی^۱، ۱۹۹۴: ۱۴۷). اساساً نظریه‌پردازان مقاومت تأکید می‌کنند که گروه‌های فرودست عمدتاً در متن زندگی روزمره است که دست به مقاومت می‌زنند. دوسرتو^۲، مهم‌ترین نظریه‌پرداز مقاومت در متن زندگی روزمره، با ابداع و کاربست مفاهیمی مثل استراتژی، تاکتیک، جنگ چریکی، تجاوز، ترفندها و حیل‌های فریبکارانه مقاومت، کوشیده تضاد و کشمکش در زندگی روزمره را تحلیل کند. گام نخست دوسرتو برای فهم مقاومت در زندگی روزمره تفکیک استراتژی و تاکتیک در کنش روزمره است.

^۱. McRobbie

^۲. De Certeau

استراتژی، برخاسته از نوعی مناسبات قدرت است که با مفاهیم مالکیت و مکان فهم می‌شود. اما، تاکتیک برآورد و تضمینی است که نمی‌توان آن را به‌عنوان امری واقعی فرض کرد. لذا نمی‌توان مرز آن را با «دیگری» به‌عنوان کلیت و موجودیتی عینی بازشناخت (کاظمی، ۱۳۸۴: ۱۱۲). دوسرتو تاکتیک‌ها را راهکارهای مقاومت افراد عادی در برابر نظام قدرت می‌داند، راهکارهایی که استراتژی‌های نظام را از طریق تبدیل فضاهای از پیش موجود به فضاهای دل‌خواه به چالش می‌کشد (شفیعی، ۱۳۹۳: ۱۵۸). مقاومت در زندگی روزمره عملی نخبه‌گرایانه نیست، بلکه عملی است که در نفس زندگی روزمره جریان دارد و در متن کردارهای عادی قابل مشاهده است. فهم این مقاومت تنها از طریق تفسیر کردارهای فرهنگی آدمیان ممکن است. مُد و پوشش نمونه بارز این کردارهای فرهنگی آمیخته به مقاومت در زندگی روزمره‌اند. به‌طور کلی، فرهنگ عامه‌پسند عرصه کشمکشی نامحسوس و پایان‌ناپذیر بین استراتژی‌های تولید فرهنگ (طراحان مُد، تولیدکنندگان و بازار) و تاکتیک‌های مصرف فرهنگ (استفاده از مُد و پوشش توسط افراد عادی) است. تاکتیک‌های مصرف آن شیوه‌های مبتکرانه‌ای هستند که گروه‌های فرودست (در این‌جا، زنان و دختران) برای وارونه‌سازی و بازگونی معانی مسلط به‌کارشان می‌گیرند. به‌طور مثال؛ دختران جوان با مصرف فعال سبک‌های پوشش و مُد می‌کوشند تا این حوزه را «تصاحب» و از آن خود کنند، معانی مدنظر خود را سیطره ببخشند، فضاها را برای خود بگشایند و مقاومتی قوی علیه استراتژی‌های فرهنگ رسمی و مسلط شکل بدهند. درواقع تاکتیک هنر فرودستان است، کسانی که دنبال فرصت‌هایی‌اند که در چارچوب نظم موجود ابتکار عمل را به‌دست بگیرند و فضایی مختص خود بیافرینند. بنابراین، تاکتیک لحظه‌ای و ابتکاری است و هرچه توان افراد رؤیت‌ناپذیرتر باشد، امکان تبدیل آن به تاکتیک بیشتر است (دوسرتو، ۱۹۸۰: ۶-۷). تاکتیک به‌جای رویارویی مستقیم از طریق کنار آمدن عمل می‌کند. کنار آمدن نوعی هنر هم‌زیستی و درواقع نوعی مقاومت است که در قلمرو فرهنگ عامه‌پسند (از جمله مُد و پوشش) به‌شکل مبارزه برای معنا متبلور می‌شود، مبارزه‌ای که در آن فرادستان تلاش می‌کنند معنای تأمین‌کننده منافع خود را به‌صورت عرف عام طبیعی جلوه دهند، درحالی‌که فرودستان در مقابل این روند به روش‌های مختلف مقاومت می‌کنند و می‌کوشند معنایی به‌وجود آورند که در خدمت منابع خودشان باشند (کاظمی، ۱۳۸۴: ۱۱۵).

در چارچوب رویکرد مُد و پوشش به‌مثابه مقاومت، مارتینز^۱ بر آن است که بخش اعظم خودآگاهی جنسیتی را می‌توان در شیوه‌های لباس پوشیدن، اسلوب‌های آرایش و تبعیت از مُدهای مختلف مشاهده کرد (مارتینز، ۱۹۹۷: ۲۶۷). زنان در این حوزه موفق شده‌اند شیوه‌های گوناگون مقاومت علیه هر آنچه به‌نظرشان نوعی بی‌عدالتی سیستماتیک است را کشف کنند: «در دهه‌های اخیر، زنان نوعی فرهنگ مقاومت شکل داده‌اند که مشتمل بر یک‌سری ایستارها و کنش‌هایی است که آن‌چه را که نقطه‌مقابل فرهنگ رسمی قرار دارد تأیید و بازنمایی می‌کند» (همان: ۲۶۹). بروارد^۲ معتقد است که لباس و نظام دلالتی آن را نمی‌توان از تاریخ زنان جدا کرد، تاریخی که آکنده از انواع نشانه‌های مقاومت علیه مردسالاری است و باید آن را به‌مدد رشته‌هایی مثل تاریخ هنر، تاریخ طراحی و مطالعات فرهنگی، به‌مثابه متن قرائت کرد (بروارد، ۲۰۱۶: ۳۰۲). لذا فهم عنصر مقاومت در حوزه مُد و پوشش مستلزم آن است که هر ایماژ و کالایی به‌منزله متن به‌شیوه‌ای واسازانه خوانش شود. در این‌جا ابژه‌های فرهنگی چیزی به‌جز نظام‌های دلالت نیستند. «مُد نیز نظامی دلالتی / جادویی است که فرد به‌واسطه آن با شیوه‌های متفاوت بودن همذات‌پنداری می‌کند» (همان: ۳۰۳). بر این اساس نقطه ثقل هر بحثی درباره مُد موضوعاتی مثل هویت اجتماعی، بدن، جنسیت و بازنمایی است، یعنی تمام چیزهایی که محل منازعه بین استراتژی‌های فرادستان و تاکتیک‌های فرودستان است. کرین نیز بر این باور است که مُد و پوشش اساساً از برخی دستورات عمل‌های اجتماعی پیروی می‌کنند و «لباس بنیانی‌ترین شرایط اجتماعی زندگی انسانی، به‌ویژه الگوهای بنیانی طبقه و منزلت و جنسیت، را بازنمایی می‌کند» (انتویسل^۳، ۲۰۱۶: ۳۳۲). بدین ترتیب، سنتی نظری وجود دارد که مُد و پوشش را به‌مثابه فرهنگ مقاومت مطالعه می‌کند و پژوهش حاضر نیز در این چارچوب نظری انجام شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، از نوع پژوهش‌های کیفی است. از آن‌جا که یکی از اهداف اصلی تحقیق، تحلیل انتقادی شیوه‌های شکل‌گیری مقاومت در برابر سازوکارهای هژمونیک در حوزه مُد و پوشش، است، مردم‌نگاری انتقادی رویکردی مناسب به‌نظر می‌آید. در این رویکرد محقق با استفاده از

^۱. Martinez

^۲. Breward

^۳. Entwistle

منابع، مهارت‌ها و توان‌هایش به میدان مطالعه نفوذ نموده و مرزها و محدوده‌ها را درهم می‌شکنند تا صداها و تجارب سوژه‌هایی را که داستان‌شان ناشنیده مانده در اختیار دیگران بگذارد. به بیان دیگر، محقق به مقاومت علیه سلطه و به بسط دانش آزادی بخش و گفتمان عدالت اجتماعی کمک می‌کند (مدیسون، ۱۳۹۷: ۹). میدان مطالعه تحقیق حاضر دختران جوان شهر سنندج (فاصله سنی ۱۸ تا ۳۰) است. برای انتخاب سوژه‌های مورد مطالعه، محققان به فضاهای همگانی نظیر خیابان‌ها، مراکز خرید، پارک‌ها، فروشگاه‌ها، سالن‌های سینما و تفرجگاه‌ها مراجعه کرده و آنها را به شیوه نمونه‌گیری هدفمند برگزیده‌اند. مصاحبه‌ها را نویسنده دوم انجام داده است. برای این منظور، یک گفتگوی اولیه باهدف جلب اعتماد انجام شد. سپس برای صرف یک نوشیدنی به یک کافی‌شاپ و گاهی نیز به یک پارک دعوت می‌شدند. هر مصاحبه حداقل نیم ساعت طول می‌کشید و در برخی موارد تا یک ساعت و نیم نیز ادامه می‌یافت. روند انجام مصاحبه‌ها تا رسیدن به نقطه اشباع نظری تداوم یافت و در نهایت با ۲۲ نفر مصاحبه به عمل آمد.

جدول ۱. ویژگی‌های زمینه‌ای مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مصاحبه‌شوندگان	سن	وضعیت تاهل	تحصیلات	مدت زمان تقریبی پرسه‌زنی در فضاهای شهری در روز
۱	سارا	۲۱	مجرد	کاردانی	۲ ساعت
۲	آیدا	۲۶	متاهل	کارشناسی	۴ ساعت
۳	یاسمن	۱۷	مجرد	دانش‌آموز	۳ ساعت
۴	روناک	۱۸	مجرد	دانش‌آموز	۱ ساعت
۵	لاله	۱۹	مجرد	دانشجو	۴ ساعت
۶	شنو	۲۸	متاهل	کارشناسی	۲ ساعت
۷	راحله	۲۶	مجرد	کارشناسی	نیم ساعت
۸	مریم	۱۴	مجرد	دانش‌آموز	۳ ساعت
۹	فاطمه	۱۶	مجرد	دانش‌آموز	۱ ساعت
۱۰	شیرین	۲۵	متاهل	کارشناسی‌ارشد	۲ ساعت
۱۱	سمیرا	۲۶	متاهل	دیپلم	۲ ساعت
۱۲	سرگل	۱۹	مجرد	دیپلم	۴ ساعت
۱۳	سدنا	۱۸	مجرد	دیپلم	۱ ساعت

۱۴	دلشاد	۲۴	متاهل	دانشجو	نیم ساعت
۱۵	هاوژین	۲۹	متاهل	کارشناسی	۴ ساعت
۱۶	چیا	۱۷	مجرد	دانش آموز	۱ ساعت
۱۷	باران	۲۷	متاهل	دیپلم	۳ ساعت
۱۸	عزیزه	۲۸	مجرد	کارشناسی ارشد	۲ ساعت
۱۹	سحر	۲۰	مجرد	دانشجو	۵ ساعت
۲۰	ثنا	۲۳	مجرد	دانشجو	۳ ساعت
۲۱	نارین	۲۱	مجرد	دیپلم	۲ ساعت
۲۲	شیلان	۲۷	متاهل	کارشناسی ارشد	۱ ساعت

منبع: یافته‌های پژوهش

داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمونی تفسیر شده‌اند که خود مشتمل بر سه مرحله اصلی و شش گام بوده است. برای ارزیابی اعتبار داده‌ها از راهبرد چندضلعی سازی^۱ استفاده شده است که به معنای اتفاق نظر در خصوص یک یافته خاص با توسل به ترکیب بندی انواع روش‌ها، نظریه‌ها و داده‌ها است (محمدپور، ۱۳۸۹). در این کار سعی شد یافته‌ها از این حیث که چه اندازه با سازه‌های مفهومی و روشی حاکم بر این سنت پژوهشی هم‌خوانی و قرابت محتوای دارد بررسی شوند. همچنین، در انتخاب نمونه‌ها رعایت شرط حداکثر تنوع و تفاوت مدنظر محققان بود تا پژوهش به لحاظ محتوایی از غنای بیشتری برخوردار شود. بدین ترتیب که متغیرهای سن، تحصیلات، تأهل و مدت‌زمان تقریبی پرسه‌زنی در شهر مینا قرار گرفت و مصاحبه‌شوندگان ضمن رعایت این متغیرها انتخاب شدند. جدول بالا این تنوع را نشان می‌دهد.

یافته‌های پژوهش

محتویات این قسمت حاصل تحلیل مضمونی داده‌هایی است که از طریق مصاحبه عمیق فردی با دختران در فضاهای همگانی شهر سنندج گردآوری شده است. مشاهدات اولیه گویای آن بود

^۱. Triangulation

که در این فضاها طیف متنوعی از سبک‌های پوشش، طرح‌های لباس و مدل‌های ظاهرآرایی وجود دارد که در جدول زیر گزارش شده‌اند.

جدول ۲. طرح‌ها و سبک‌های پوشش مشاهده‌شده در فضاهای شهری سنندج

ردیف	طرح لباس	نام سبک	فضاهای شهری مرتبط
۱	مانتوهای جلو باز و کوتاه، ساپورت، جوراب‌های بدون ساق، تیشرت‌های تک‌رنگ	سبک مد روز ^۱	خیابان، کافی‌شاپ، پارک، مراکز خرید، سینما
۲	لباس‌های شلوغ، پیراهن‌های یقه‌دار و گل‌دار، شلوار اسلش، ساپورت، روسری نازک	سبک راحتی و غیرجدی ^۲	کافی‌شاپ، مراکز خرید، تفرجگاه
۳	شلوار جین، موهای بلوند، عینک آفتابی، کفش‌های بلند	سبک اسپورت	خیابان، پارک
۴	مانتوهای دکمه‌دار، شلوار بلند، روسری عادی، آرایش نسبی، زیورآلات ظریف	سبک قدیمی	دانشگاه، خیابان، پارک، فروشگاه‌ها
۵	مقتعه، مانتو جلو باز، رُز لب، کیف ساده	سبک دانشجویی	دانشگاه، خیابان، کافی‌شاپ، سینما
۶	لباس‌های گلدوزی‌شده با رنگ‌های تند، طرح‌های خال‌خالی و زیورآلات لاکچری	سبک عجیب و غریب ^۳	خیابان، مراکز خرید

منبع: یافته‌های پژوهش

داده‌های گردآوری‌شده از طریق مصاحبه‌ها با استفاده از تحلیل مضمونی تفسیر شده و حاصل آن‌شش مضمون اصلی به‌شرح جدول زیر بود.

۱. Trendy
۲. Casual
۳. Exotic

جدول ۳. مضامین و مقولات مرتبط با مُدگرایی در پوشش

مقاله هسته	مضامین اصلی	مضامین خرد	مفاهیم
نمایش عمومی وجه مطلوبی از بودن	مُدگرایی میانجی بازنمایی خود ممتاز	افشاسازی / پنهان-سازی هویت	پنهان نکردن ابعاد زنانه، لاپوشانی کردن ضعف‌های جسمانی، نمایش مهارت‌ها،
		نمایش پرستیژ و گشودگی	مهارت در به‌کارگیری زبان بدن، ریلکس بودن با جنس مخالف، داشتن روابط گسترده،
		تمتایز کردن خویش از دیگری	پوشیدن جدیدترین طرح‌ها، نمایش ادا و اطوار جدید، فاصله‌گیری نمادین از قدیمی‌ها
	مُدگرایی دستمایه مقاومت نمادین	پس‌زدن رمزگان سنتی پوشش	بیرون گذاشتن مو، کوتاه‌شدن مانتو، ساپورت، روسری نازک
		تصرف فضاها	ابراز وجود، پرسه‌زنی و گفتگو در خیابان، مراکز خرید، کافی‌شاپ و دیگر فضاها
		کنترل بدن عمومی	نداشتن شرم جسمانی، بی‌اعتنایی به دیدنی‌های جنسی، دقت فزاینده در بدن‌آرایی، بی‌توجهی به قواعد مردانه در بدن‌نمایی

منبع: یافته‌های پژوهش

۱- مقوله هسته: نمایش عمومی وجه مطلوبی از بودن

مضامین محوری استخراج‌شده از داده‌ها حکم اجزاء به‌هم‌پیوسته کلیتی را دارند که نقطه ثقل آن نمایش عمومی وجه مطلوبی از بودن است. این وجه مطلوب بودن هم از رهگذر برساخت و بازنمایی نوعی «خود ممتاز» حاصل می‌شود و هم در بطن‌اش نوعی مقاومت نمادین در برابر آن نوع «شکل بدن»^۲ که فرهنگ مسلط خواهان تحقق اوست را نهفته دارد. به بیان دیگر، تلاش دختران جوان برای متمایز بودن لاجرم نوعی سرپیچی از تن دادن به قواعد رسمی پوشش و فرم مسلط هستی بدن‌مند است. جایی که دختران جوان ترجیح می‌دهند پرستیژ، گشودگی،

1. Distinct Self

2. Body Form

انعطاف‌پذیری، تمایز و مهارت‌های ارتباطی زنانه خود را به نمایش بگذارند، عملاً با مصرف سبک‌های پوششِ مدنظرشان دارند هویت متمایز و مستقلی را در فضاهای همگانی بازنمایی می‌کنند و حریم شخصی و اجتماعی‌شان را از تجاوز جهان مردانه مصون نگه می‌دارند. در این‌جا مُدگرایی هم ابزار مقاومت و هم میانجی تحقق فردیت است. به بیان دیگر، «مُدگرایی بیش از آن‌که صرفاً برآیندی از ساختار سلسله‌مراتبی جامعه باشد، انعکاسی از گرایش سوژه‌ها به سوی فردیت است. در این گرایش، نوعی جستجوی امر بدیع و لذت‌های شخصی و نیز نوعی خیال‌پردازی قوی فردی نهفته است، نوعی میل به رهایی از چنگال اشکال اجتماعی متصلب و رسوب‌یافته‌ای که تغییر ناپذیر جلوه می‌کنند» (لیپووتسکی، ۱۹۸۷: ۱۲). بدین ترتیب، برآیند نهایی مقولات و مضامین استنتاج‌شده از مصاحبه‌ها حکایت از آن دارد که عمده تلاش کنشگران جوان نمایش خویشینی بدن‌مند و مطلوب در فضاهای همگانی است. این گرایش در دو شق متمایز زیر نمود می‌یابد:

۱-۱: مُدگرایی میانجی بازنمایی خود ممتاز

مدگرایی آن‌جا که دستمایه کنشگران برای به‌نمایش‌گذاشتن خودی متمایز است به‌واسطه سه مکانیسم عمل می‌کند.

- افشاگری / پنهان‌سازی هویت

به‌باور برخی متفکران، «لباس بخشی حیاتی از ساختار اجتماعی نفس را تشکیل می‌دهد» (اسونسن، ۱۳۹۸: ۲۲). بدین معنا که وجوهی از هویت که می‌کوشیم از دیده عموم پنهان بداریم و وجوهی که مایلیم در معرض دید همگان بگذاریم از رهگذر پوشش پنهان یا عریان می‌شود. عمده‌ترین نکته قابل مشاهده در این خصوص در میان دختران مورد مطالعه این بود که هیچ‌یک اصراری به پنهان‌نگه‌داشتن ابعاد زنانه وجودشان نداشتند. یعنی نه فقط لباس را برای پنهان کردن این ابعاد استفاده نمی‌کردند، بلکه در طرز پوشش خود تمایل بسیاری به برجسته‌کردن و نمایش وجوه زنانه بدن‌شان داشتند. پوشیدن مانتوهای جلو باز، ساپورت، روسری‌های نازک و جوراب‌های بدون ساق در همین راستا است:

دلیلی نداره من خودمو زیر لباسم قایم کنم. من همینم که هستم. چرا باید خجالت بکشم از این که دیگران منو ببینند. قضیه اصلاً مسایل جنسی نیست. چرا یه دختر نباید راحت لباس بپوشد (کد ۷).

این نداشتن شرم بدنی^۱ یکی از اصلی ترین تفاوت های این نسل با نسل قبل از خود است. از این گذشته، این نسل به مدد سبک پوششی که انتخاب می کند، مهارت ها، توان ها و شگردهای بدنی خود در برقراری تعامل را به نمایش می گذارد. به بیان دیگر، هر جا که جذابیتی، قوتی یا برجستگی ای در جسم خود تشخیص دهد جهت ابراز خود به دیگری از آن مدد می جوید: در جامعه ما رسمه که فقط پسران بازو نشون می دند، یا به قد بلندشون می نازند یا سینه سپر می کنند. دختر جماعت اگر هم نقطه قوتی داشته باشد به بهانه مسایل جنسی باید پنهانش کند. نمی دونم بالاخره کی این مسائل حل می شود (کد ۲۱).

از نظر مصاحبه شوندهگان، اشکالی ندارد اگر سبک لباس پوشیدن یک فرد در خدمت پنهان کردن ضعف های جسمانی، زشتی ها و وجوه نامطلوب بدن باشد. اتفاقاً این نوع استفاده از لباس به بازنمایی وجهی از خود که فرد مطلوبش می دارد کمک می کند و روی دیگر سکه نمایش قوت ها و توان های جسمی است. بدین ترتیب، پیروی از یک مُد صرفاً تقلیدی کورکورانه یا متأثر از تبلیغات تجاری نیست، بلکه پیوندی ارگانیک با هستی اجتماعی مصرف کنندگان آن مُد دارد. به تعبیر بارت، «درست است که لباس بنیان مادی مُد است، اما مُد به نوبه خود یک سیستم معنایی فرهنگی است» (بارت، ۱۹۸۳). این سیستم معنایی فرهنگی به قدری گسترده است که «تصورکردن پدیده ای اجتماعی که تحت تأثیر مُد قرار نداشته باشد دشوار است، چه شکل بدن باشد، چه طرح خودرو، چه سیاست یا هنر» (اسونسن، ۱۳۹۸: ۱۷). هر شش سبک پوشش کشف و صورت بندی شده در میدان مطالعه نه فقط با طرح های لباس ها، بلکه با شیوه های تبدیل کردن بدن خصوصی به بدن عمومی و کنترل بدن عمومی در فضاهای همگانی ارتباط دارند. در این میان دخترانی که از «سبک مُد روز» و «سبک راحتی و غیرجدی» پیروی می کنند، گرایش بیشتری به افشای ابعاد زنانه بدن خویش دارند و بیشتر با پدیده عمومی کردن بدن و نظارت و کنترل آن مواجه هستند.

1. Body Shame

اما، پیروان «سبک قدیمی» حتی الامکان می‌کوشند با پناه گرفتن ذیل برخی عرف‌ها و قواعد سنتی پوشش از این‌که بدن خود را در معرض دید همگان قرار دهند، پرهیز نمایند. این افراد به‌رغم حضور در فضاهای همگانی تمام‌قد مراقب همه‌جانبه کنترل ابعاد زنانه هستی جسمانی خویش هستند و معمولاً حضور دیگری‌های ناهمجنس در این فضاها را به دیده شک و بدبینی می‌نگرند.

- نمایش پرستیژ و گشودگی

بازنمایی خویشتن به میانجی مُد ارتباط وثیقی با پدیده عام «مصرف نمایشی»^۱ دارد که حوزه‌های بسیار متنوعی را دربر می‌گیرد. اساساً خود مُد هم صرفاً محدود به لباس نیست، بلکه قلمروهای متفاوتی مثل اثاثیه خانه، اتومبیل، آثار هنری، جراحی‌های زیبایی و چیزهای دیگر را شامل می‌شود. آن‌طور که زیمل تأکید دارد، «مُد پدیده اجتماعی گسترده‌ای است که در تمام عرصه‌های اجتماعی حضور دارد و پوشش صرفاً یکی از این عرصه‌های بسیار است» (زیمل، ۱۹۸۹: ۱۳). با این حال، مُدگرایی در پوشش بیش از هر نوع دیگر آن میانجی نمایش خویشتن در وجه مطلوب است. آن‌گونه که اظهارات مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد، دختران جوانی که از سه سبک «مُد روز»، «اسپورت» و «راحتی» پیروی می‌کنند علاقه بسیار دارند که نشان‌دهند افرادی انعطاف‌پذیر، اهل تعامل گسترده، ریلکس، و دارای مهارت بالایی در استفاده از زبان بدن هستند. طرح‌های لباس مرتبط با این سه سبک، از دید خودشان، به آنها کمک می‌کند در این زمینه موفق باشند:

من اگه بخوام نشون بدم به‌عنوان یک دختر توانایی برقراری ارتباط را دارم و شأن و منزلت دارم و بلدم به دیگران حرمت بگذارم، چکار باید بکنم؟ چرا نباید آن‌طور که دوست دارم لباس بپوشم؟ به‌نظرم این جور چیزها دیگه جا افتاده و نمی‌شه به قدیم برگشت (کد ۹).

برای این سوژه‌ها، گشوده‌بودن به روی دیگری و معناکردن زندگی به میانجی ارتباط از رهگذر مدیریت و نمایش بدن عمومی^۲ محقق می‌شود که مدگرایی جزء لاینفک آن است. این امر از دید آنها مستلزم کنار نهادن الزامات سنتی‌ای است که فردیت را یا تضعیف یا تماماً در چارچوبی مردانه تعریف می‌نماید. اگر «تغییر سریع و مداوم سبک ویژگی اصلی مُد است» (ویلسون، ۲۰۰۳: ۳)، می‌توان گفت که خویشتن این دختران نیز که در فضاهای همگانی تماماً به‌واسطه بدن عمومی

1. Conspicuous Consumption

2. Public Body

نمود می‌یابد واجد همین مؤلفه است. به بیان دیگر، یکی از دلایل گرایش دختران جوان به مُدگرایی در پوشش همین است که «خود» آنها درست به موازات تغییر مُدها دستخوش تغییر و دگرگونی می‌شود. خودِ دگرگون‌شونده^۱ در زندگی عمومی^۲ به موازات تغییر مداوم و سریع طرح‌ها و سبک‌های لباس هر بار در چهره‌ای نمایان می‌شود:

هر روز و هر جا شرایط اقتضا می‌کند طور خاصی خودتو نشون بدی. آدم اصلاً تحمل ندارد همیشه یک جور باشی. خودش هم از خودش خسته می‌شود. پوشیدن لباس‌های تازه و مارک‌های جدید باعث می‌شه احساس کنی که تازه متولد شده‌ای. واقعاً هر بار که لباس یا کفش یا کیف یا زیورآلات تازه‌ای می‌خرم حس تولد دوباره بهم دست می‌دهد (کد ۶).

بدین ترتیب، دختران جوان برای وفق خود با فضاهای جدید و دیگران متنوع، ترجیح می‌دهند خویشتنی گشوده، منعطف و توانمند داشته باشند و چهره‌ای باپرستیژ و استایل‌یزه و صاحب‌سبک از خود به نمایش بگذارند. این از نظر آنها بخشی از فرایند نظارت و کنترل بر بدن عمومی است. گویی آنها واقف‌اند که «حفظ کنترل بر بدن برای بازنمایی خویشتن در زندگی روزمره امری حیاتی است و این کنترل درونی شده‌ای است که خود فرد دائماً بر رفتارها و ژست‌های بدن خود اعمال می‌کند» (اباذری و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴۱). اگر «تأمل در مُد به مثابه پدیده‌ای فرهنگی همانا تأمل در فرایندهای معناسازی و تولید فرهنگی و صنایع فرهنگی مرتبط با تولید و مصرف مُد است» (آلمیلا، ۲۰۱۶: ۵۱۳)، آن‌گاه باید گفت که همه این‌ها در ارتباط با بدن اتفاق می‌افتد. فقط به واسطه بدن عمومی است که دختران جوان احساس می‌کنند در راستای تحقق «خود»ی ممتاز گام بر می‌دارند. این خود ممتاز اکنون با پوشیدن آن نوع طرح‌های لباس صورت عینی پیدا می‌کند که به نحوی گریز از عرف‌های سنتی پوشش است، یعنی مانتوهای بدون دکمه، شلوار جین، ساپورت، موهای بلوند و غیره. مُدگرایی ابزاری است که افراد به واسطه آن در جهت تثبیت فردیت خویش می‌کوشند و این فردیت اینک با اصرار بر کسب ویژگی‌هایی مثل پرستیژ، کلاس،

1. Changing Self

2. Public Life

ریلکس بودن و پذیرندگی خود را معنا می‌کند. به بیان دیگر انتخاب مدل‌های لباس، زیورآلات و کلاً ظاهر آرایشی که فرایندی سرپا بدن‌مند است عمدتاً در خدمت تحقق نفسی گشوده به روی دیگری و پذیرای تنوع ایفای نقش می‌کند.

- متمایز کردن خویش از دیگری

مدگرایی واجد برخی مؤلفه‌های محوری است که هر یک ریشه در نوعی میل روانی در وجود دارند و نقش اجتماعی مُد نیز به میانجی همین مؤلفه‌ها ایفا می‌شود. نخستین مؤلفه تقلیدی بودن مُد است که از میل روانی احساس تعلق به گروه سرچشمه می‌گیرد و نقشی کلیدی در ایجاد همبستگی‌های بین‌فردی و گروهی دارد. مؤلفه دوم «تغییر» است که ریشه در میل روانی فرد به نوخواهی و تحول دارد و باعث می‌شود مدگرایی یکی از اصلی‌ترین عوامل شکل‌گیری و تسریع دگرگونی‌های اجتماعی باشد. سرانجام شاید عمده‌ترین ویژگی مدگرایی نقش آن در تمایزگذاری باشد که از حس استقلال‌طلبی فرد نشأت می‌گیرد و نقشی جدی در پیدایش تمایز اجتماعی دارد (آلمیلا، ۲۰۱۶: ۵۱۱). براساس این مؤلفه سوم، مُد ابزاری است که افراد از آن برای متمایز کردن خویش از دیگران استفاده می‌کنند. این تمایز از دیگری در عین حال همسوس شدن با افرادی است که از آن سبک پیروی می‌کنند. به‌طور مثال؛ دخترانی که از «سبک قدیمی» لباس پوشیدن فاصله می‌گیرند و خود را نسل قبلی و سنتی متمایز می‌کنند، هم‌زمان دارند با پیروان «سبک مُد روز» همسو می‌شوند. داده‌ها نشان می‌دهد که برخی دختران گاه به اقتضای شرایط از برخی عناصر یک هویت خرده‌فرهنگی فاصله می‌گیرند و برخی عناصر دیگر آن را حفظ می‌کنند. مثلاً دانشجویان و دانش‌آموزان که از «سبک دانشجویی» پوشش استفاده می‌کنند ناگزیر باید مقنعه و مانتو بلند داشته باشند. اما مقنعه را عقب کشیده و مانتو بلند بدون دکمه می‌پوشند و با استفاده از رژ لب غلیظ و آرایش چهره تا حدودی از الزامات این سبک گریخته و خود را از پوشش تمام رسمی متمایز می‌سازند:

اینکه الان هر کسی یه جوری لباس می‌پوشه و آرایش می‌کنه واسه اینه که بگه من فرق دارم و باکلاسم. حتی در مدرسه و دانشگاه انواع مد می‌بینی. از رو لباس می‌شه فهمید طرف پولداره یا نه، و می‌شه فهمید مال کدوم محله است (کد ۱).

این میل به متمایز کردن خویش هم سویه‌های فردی و هم بُعد گروهی و طبقاتی دارد. به بیان دیگر، مُدگرایی جاهایی ابزار رقابت‌های بینافردی و بینانسللی و جاهایی نمودگار تمایزهای طبقاتی است. به تعبیر راگن، «مُد می‌تواند هم مرتبط با تعارض‌های بین گروه‌ها و پدیده‌ی نشت به پایین باشد، هم مرتبط با انسجام برخاسته از مُدگرایی توده‌ای باشد و هم به لذت‌طلبی فردی ارتباط داشته باشد» (راگن، ۱۹۹۶: ۳۱۲). دخترانی که با پوشیدن جدیدترین طرح‌ها و مارک‌های لباس، نمایش ادا و اطوارهای متفاوت و فاصله‌گیری نمادین از بزرگ‌سالان و اقشار پایین درصدد برمی‌آیند به روزترین شکل متمایزبودن را به نمایش بگذارند، به طور هم‌زمان، هم تعارض‌های بینافردی و بیناگروهی و هم تمایزهای طبقاتی را تشدید و بازتولید می‌کنند. اوج این حرکت به سوی شکل‌دادن خود ممتاز را می‌توان در میان پیروان «سبک عجیب و غریب» مشاهده کرد که برای آن‌که شدیداً به چشم بیایند لباس‌های گلدوزی‌شده با رنگ‌های تند، طرح‌های خال‌خالی، زیورآلات لاکچری و ار این قبیل به تن می‌کنند. پیروان این سبک با این‌که تعدادشان زیاد نیست اما میل وافری به متمایزکردن خویش از همگان دارند:

امروزه دخترانی می‌بینی که واقعاً عجیب‌اند. من اصلاً نمی‌دونم اینا چرا اینقد آرایش می‌کنند و لباس‌های آن‌چنانی می‌پوشند. من که نظرم اینه همه‌ش واسه جلب توجه است (کد ۱۶).

کارکرد اجتماعی مُد در ایجاد و تداوم «تمایزها» از جمله علل بقای آن است. ساختار سلسله‌مراتبی جامعه که بنیان مادی و عینی دارد به واسطه‌ی مُد در قلمرو نمادین بازتولید می‌شود. دختر جوانی که پای‌بند سبک ویژه‌ای از پوشش است، نه فقط از این طریق لذت‌طلبی فردی خود را تعقیب و ارضا می‌کند، بلکه هم‌زمان شکاف‌های طبقاتی را نیز تعمیق می‌کند. حتی در مُدگرایی توده‌ای نیز که به ظاهر پیکره‌یک‌دست و نامتمایز انبوه خلق از یک مُد پیروی می‌کند، باز هم این پیکره‌ی واحد از قشر اقلیت مرفه که از این سبک‌های توده‌ای پیروی نمی‌کند، متمایز است. بدین‌سان مُدگرایی تقریباً همواره ایفای کارکرد تمایزگذاری را در بطن خود نهفته دارد.

۱-۲: مُدگرایی دستمایه‌ی مقاومت نمادین

مدگرایی آنجا که دستمایه کنشگران برای مقاومت نمادین است به واسطه سه مکانیسم عمل می‌کند.

- پس‌زدن رمزگان سنتی پوشش

مدگرایی همواره متضمن عنصر تغییر است و پیروان سبک‌های جدید معمولاً علیه قواعد پیشین پوشش شورش می‌کنند. لذا به تعبیر مکرابی، «مسئله اصلی قابل توجه در خصوص مُد و پوشش در میان جوانان، خاصه دختران مُدگرا، این است که آنها چگونه با انتخاب سبک‌های پوشش در جهت تثبیت فردیت خویش گام برداشته و علیه قواعد موجود انواع الگوهای مقاومت شکل می‌دهند. آنها چگونه با پوشیدن لباس‌ها و زیورآلات مُد روز استراتژی‌هایی برای مقاومت برمی‌سازند که به اندازه استراتژی‌های همتایان مذکرشان، توان براندازی دارد» (مکرابی، ۱۹۹۴: ۱۴۷). داده‌های مصاحبه‌ها به ما می‌گوید که محور اصلی این مقاومت نمادین پس‌زدن رمزگان سنتی پوشش است، آن هم از طریق کنش‌هایی بسیار ظریف و ریز در مدیریت بدن، مثل بیرون گذاشتن مو، کوتاه شدن مانتو، ساپورت، روسری نازک و از این قبیل. در ایران با توجه به این که خود گفتمان رسمی متولی ترویج و پاس‌داشت سبک خاصی از پوشش است، لذا پیروی کردن از هر سبکی غیر از سبک رسمی مسلط خودبه‌خود نوعی سرپیچی از رمزگان مسلط به حساب می‌آید:

در اینجا هر جور لباس بپوشی و آرایش کنی یه جایی بهت گیر می‌دند، یا در خانواده یا مدرسه یا دوستان بد بهت نگاه می‌کنند. خلاصه تغییر خیلی سخته. جامعه دوست داره تو فقط همان طوری باشی که او می‌خواهد (کد ۱۱).

در میان مصاحبه‌شوندگان، پیروان همه سبک‌ها، غیر از سبک قدیمی و تا حدودی سبک دانشجویی، به نحوی از انحاء کوشیده بودند شیوه‌ها، طرح‌ها و قواعد سنتی پوشش را دور بزنند و بدین طریق راه‌هایی برای بازنمایی خویشتن بدن‌مندشان پیدا کنند. در این میان، به‌ویژه آنها که اهل انجام جراحی‌های زیبایی و بدن‌آرایی در شکل افراطی بودند میزان سرپیچی و طفره‌روی‌شان بیشتر بود. آنها غالباً یکی یا چند تا از فعالیت‌های نظیر استفاده از بوتاکس، جراحی گونه، جراحی پلک، تزریق ژل به لب‌ها، جراحی چانه و گوش و بینی، لنزگذاری، لیپوساکشن، تاتوکردن ابروها، لیپوساکشن و غیره زیر را روی بدن‌شان انجام داده بودند. برخی از این فعالیت‌ها را حتی دختران

دارای «سبک قدیمی» یا «سبک دانشجویی» نیز انجام داده بودند. این بدان معنا است که دیگر پیروی تام و تمام از رمزگان سنتی پوشش وجود ندارد. در واقع شاهد هم‌پوشی سبک‌های مختلف هستیم. خود مصاحبه‌شوندگان نیز بعضاً این مسئله را به‌خوبی متوجه شده بودند:

الان هیچ دختری یا زنی پیدا نمی‌کنی که یه جورهایی یا آرایش نکرده باشه یا اصلاً ظاهرش را دستکاری نکرده باشه. درسته یکی چادر و مقنعه و مانتو بلند می‌پوشه و یکی دیگه ریلکس‌تر و راحت‌تر لباس می‌پوشه، ولی همه دوست دارند زیبا و تر و تمیز نشون بدنند (کد ۲).

بنابراین، پس‌زدن رمزگان رسمی و سنتی امری همه‌یا هیچ نیست، بلکه رویه‌ای نسبی و نامرئی است که در میان پیروان سبک‌های با درجات متفاوت وجود دارد.

- تصرف فضاها

مدگرایی زاده‌ی جامعه مصرفی است و جامعه مصرفی همواره جولان‌گاه رشد و گسترش فضاها و همگانی برای مصرف و خرید و سرگرمی بوده است، که از آن جمله به پاساژها و مراکز خرید و فروشگاه‌های بزرگ در قرن نوزدهم گرفته تا سینما و کافه و تفرج‌گاه و اقامت‌گاه‌های گردشگری و پارک‌های موضوعی و بازارچه‌ها در سده بیستم می‌توان اشاره کرد. فضاها و همگانی همواره عرصه‌هایی برای خرید کالاها و کسب تجارب، خیره‌شدن به اجناس، دید زدن و دید زده‌شدن، التذاذ از دیدن حرکات ماریچی جمعیت و خوانش بافت غنی زندگی شهری با آن رنگ روشن و تبلیغات وسیع و تزئینات خیابان‌ها و چراغ‌های پرنور هستند (فدرستون، ۲۰۱۵). بدین‌سان، فضاها و همگانی که فراهم‌کننده انواع نشانه‌ها و تصاویر و ایماژها هستند امروزه بخش اعظم فعالیت‌های زندگی روزمره را تحت سیطره خود درآورده‌اند. مدگرایی در پوشش یکی از عمده‌ترین کارکردهای خود را در ارتباط با همین فضاها ایفا می‌کند. آن‌طور که از اظهارات مصاحبه‌شوندگان می‌توان استنتاج کرد مدگرایی به دختران جوان کمک می‌کند در این فضاها نفوذ کرده و جایی برای خود باز کنند؛ یعنی این فضاها غالباً با رنگ‌وبوی مردانه را از آن خود کنند. دختران از طریق ابراز وجود، پرسه‌زنی و گفتگو در خیابان، مراکز خرید، کافی‌شاپ، سینماها و تفرج‌گاه‌ها عملاً زنانگی خود را وجهی عمومی می‌بخشند. از آن‌جا که این

فعالیت ناگزیر گفتمان مردانه مسلط بر این فضاها را به چالش می‌کشد عملاً نوعی مقاومت نمادین به حساب می‌آید:

خب، بین دخترا با پسرا خیلی فرق دارند. هر چقدر هم زرنگ و باهوش و پررو باشی باز هم در بعضی جاها خوب دختر بودن را می‌خوری. هر وقت بیرون می‌روم همیشه به جورایی مواظب هستم. البته الان خیلی بهتر شده. این قدر حضور زنان و دختران در خیابان و سینما و غیره زیاده که دیگه واقعاً احساس راحتی می‌کنی (کد ۱۳).

دخترانی که با پیروی از سبک‌های پوشش احساس باپرستیژ بودن و اعتمادبه‌نفس پیدا می‌کنند، راحت‌تر در فضاهای همگانی خود را پیدا کرده و به‌عنوان یک جنس مؤنث ابراز وجود می‌نمایند. این‌جا پوشیدن طرح‌های خاص لباس و مدگرایی دستمایه‌ای برای زنانه‌کردن فضاها است. زنانه‌کردن فضاها را می‌توان با توسل به مقوله «چرخش فضایی»^۱ بهتر تبیین کرد. این مقوله دلالت بر این دارد که «فضاهای همگانی که عمدتاً فضاهای مصرف هستند نه فقط خود، تولیداتی اجتماعی‌اند، بلکه افکار و اعمال مصرف‌کنندگان را رنگ‌وبویی مکانی، مادی و طبیعی می‌بخشند» (هولشر و چاتزیداکیس^۲، ۲۰۱۸: ۱۶۳). بر این اساس، امروزه کافی‌شاپ‌ها، سالن‌های سینما، مراکز خرید، پارک‌ها و خیابان، به‌سبب حضور روزمره زنان، عملاً رنگ‌وبویی زنانه به خود گرفته و از آن زنان شده است. پیروی از سبک‌های جدید پوشش، با ابعاد کالبدی و نمادین این فضاها همولوژی ساختی دارند و به دختران کمک می‌کند تا آسان‌تر این فضاها را تصرف نمایند.

- کنترل بدن عمومی

بدن عمومی همان وجهی از بودن است که در میان «عموم»^۳ و در متن فضاهایی که تعلق به فرد، قشر یا گروه خاصی ندارند به نمایش درمی‌آید. از جمله استلزامات زنانه‌شدن فضاهای همگانی آن است که زنان می‌کوشند این فرایند «نمایش عمومی خویشتن بدن‌مند»^۴ (بدن عمومی) را در کنترل و نظارت خویش داشته باشند. اگر این فرض را بپذیریم که «امروزه فضاهای شهری، هویت‌های اجتماعی و امور جمعی متأثر از تصمیمات و انتخاب‌هایی هستند که ما در زمینه سبک‌های لباس پوشیدن، شیوه‌های غذا خوردن و سبک زندگی می‌گیریم» (هولشر و

1. Spatial Turn

2. Hoelscher & Chatzidakis

3. Public

4. Public Representation of Embodied Self

چاتزیداکیس، ۲۰۱۸: ۱۶۳)، آن‌گاه باید اذعان کنیم که زنان با هر تصمیمی که درخصوص پوشش، آرایش و بدن‌نمایی می‌گیرند، هم در مسیر کنترل بدن عمومی و هم در مسیر زنانه‌کردن فضاهای همگانی گام برداشته‌اند. به‌طور مثال؛ اظهارات برخی مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد که آنها در انتخاب طرح لباس و سبک پوشش خویش اعتنای چندانی به دیدزنی‌ها و نگاه خیره مردانه در فضاهای عمومی ندارند، یا مثلاً مقوله شرم بدنی معنای متفاوتی برای‌شان پیدا کرده و از به‌نمایش درآمدن ابعاد زنانه جسم خویش خجالت‌زده و شرمگین نمی‌شوند:

به‌نظرم مردها مشکل دارن نه زن‌ها. اونا با دیدن یه زن که کمی به خودش رسیده فوراً خودشونو از دست می‌دن. چرا یه زن باید خودشو پنهان کنه تا یه مرد منحرف نشه. چرا باید من از دیدن یه غریبه خجالت بکشم. من همینم که هستم. او بره خودشو اصلاح کنه (کد ۱۴).

بدین ترتیب، دختران جوان بیشترین دقت را در بدن‌آرایی به‌عمل می‌آورند و دست‌کم به ادعای خویش در نمایش عمومی بدن‌شان چندان توجهی به قضاوت‌های جامعه مردسالار ندارند. تلاش آنها برای کنترل و نظارت بر بدن عمومی در جهت رهایی از دست قضاوت‌ها و احکام و قواعدی است که گفتمان مردانه درباره شیوه‌های بودن آنها در میان عموم صادر می‌کند. درواقع نقطه اوج مقاومت آنها در برابر جامعه‌ای که فضاهای عمومی را ماهیتاً متعلق به جنس غالب می‌داند همین اهتمام تمام‌عیار برای بازپس‌گیری قلمرو بدن خویش یا کنترل بدن عمومی است. آنها، به‌تعبیر هاروی، درست در «لحظه یورش» به شکل دادن فضاهای مقاومت مبادرت می‌ورزند، «لحظه‌ای که درمی‌یابند امکان دست‌زدن به کنش جمعی برای خلق چیزی سراپا متفاوت فرا رسیده است» (هاروی، ۲۰۱۲: xvii). آنها با مبادرت به انجام کنش جمعی کنترل بر بدن عمومی «در جهت تأمین منافع مشترک خود برمی‌آیند (اسکات و مارشال، ۲۰۰۹: ۹۶).

بحث و نتیجه‌گیری

¹. Scott & Marshall

در پاسخ به سوال نخست پژوهش که «شیوه‌های لباس پوشیدن زنان در کدام جنبه‌ها نقطه‌مقابل هنجارهای فرهنگ رسمی قرار می‌گیرد؟» می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که آن خصایل شخصیتی-اخلاقی که زنان به‌واسطه شیوه‌های لباس پوشیدن جست‌وجو و کسب می‌کنند (مثل پرستیژ، گشودگی، انعطاف‌پذیری، تمایز و مهارت‌های ارتباطی)، درست همان‌هایی هستند که در تعریف فرهنگ مسلط از «شکل بدن» جایی برای نمایش همگانی در تعامل‌های اجتماعی ندارند، اما در این سبک‌های جدید پوشش به‌طرزی زیبایی‌شناختی در فضاهای همگانی امکان نمایش پیدا می‌کنند و جنسیت زنانه را بازتاب می‌دهند. شیوه‌های لباس پوشیدن زنان در هر سه جنبه زیبایی‌شناختی، نمایشی و جنسیتی به درجات مختلف نقطه مقابل هنجارهای فرهنگ رسمی قرار می‌گیرد.

می‌توان گفت که گرایش به شکل‌دادن «خود ممتاز» در میان زنان جوان در ایران عملاً روی دیگر سکه پس‌زدن قواعد رسمی پوشش و شکل بدن مسلط است. درست به‌همین دلیل مُدگرایی برای دختران جوان دستمایه‌ای برای تصرف فضاهای همگانی و اعمال کنترل بر بدن‌شان در میان عموم است. لازمه حضور و ابراز وجود در خیابان و مراکز خرید و کافی‌شاپ و غیره مصرف آن نوع سبک‌های پوشش است که توجه دیگری مذکر را به خود جلب کرده و او را در کنترل این فضاها چندین گام به پس می‌راند. بی‌جهت نیست که دختران جوان در فضاهای همگانی ترجیح می‌دهند خصلت‌هایی مثل شرم بدنی یا اهمیت‌دادن به قواعد مردانه را کنار نهند و بدین طریق سیطره مردان بر این فضاها را به چالش بکشند. از این‌جا می‌توان پاسخ پرسش دوم را دریافت که «زنان جوان چگونه از شیوه‌های لباس پوشیدن به‌منابه تاکتیک‌هایی برای مقاومت در برابر فرهنگ رسمی استفاده می‌کنند؟». پاسخ این است که شیوه‌های جدید لباس پوشیدن آنها را در تصرف فضاهای همگانی، اعمال کنترل بر بدن، جلب توجه دیگری مذکر، پرهیز از شرم بدنی و نادیده انگاشتن قواعد مردانه یاری می‌دهد و موفقیت در هر یک از این‌ها وادار کردن فرهنگ رسمی به عقب‌نشینی از فضای عمومی است. به‌بیان دیگر، زنان جوان دریافته‌اند که «بازی کردن در میدان مُدگرایی نوعی یادگیری زندگی دموکراتیک و آموزش آن به دیگری مسلط است؛ و هراندازه که مُدگرایی در حوزه‌های شخصی زندگی رواج بیشتری یابد، زندگی عمومی دموکراتیک‌تر و متکثرتر خواهد بود» (همان، ۱۴). مُدگرایی در حوزه پوشش امروزه عملاً نوعی

زبان ارتباطی است که سوژه‌ها به‌مدد آنها معانی، پیام‌ها و دلالت‌های مدنظر خویش را در فضاهای همگانی به دیگری منتقل می‌کنند. لذا در پاسخ سوال سوم مبنی بر رابطه شیوه‌های جدید لباس پوشیدن با تصرف فضاهای همگانی این نتیجه قابل حصول است که چون شیوه‌های جدید لباس پوشیدن زبان ارتباطی نسل جدید است و این ارتباط غالباً در فضاهای همگانی شکل می‌گیرد، لذا اولی به‌طرزی خودکار برای تحقق خویش به دومی نیاز دارد: زنان جوان در فضاهای همگانی با شیوه‌های جدید پوشش درواقع پیام‌ها، معناها و دلالت‌ها را با «دیگری» مبادله می‌کنند.

اگر مطابق تیپولوژی گابریل و لانگ (۱۹۹۵) مصرف‌کنندگان مُد را به تیپ‌های اجتماعی «انتخاب‌گر، ماجراجو، هویت‌طلب، لذت‌جو، قربانی، محافظه‌کار و شورشی» دسته‌بندی کنیم، می‌توان گفت دخترانی که از سبک‌های «مُد روز»، «راحتی» و «اسپورت» استفاده می‌کنند عمدتاً افرادی انتخاب‌گر، هویت‌طلب و لذت‌جو هستند. این دختران دقیقاً به آن سبب که در پیروی از این سبک‌ها نقطه‌مقابل قواعد رسمی پوشش و گفتمان مسلط شکل‌دهنده بدن قرار می‌گیرند، در پاره‌ای موارد و فضاها ذیل تیپ اجتماعی «شورشی» قرار می‌گیرند. به‌علاوه، دخترانی که پیرو سبک «عجیب و غریب» هستند معمولاً نوعی تیپ شخصیتی ماجراجو و شورشی دارند. پیروان سبک قدیمی معمولاً افرادی محافظه‌کار و پیروان سبک دانشجویی گاهی خود را موجوداتی قربانی می‌پندارند. نکته این است که حلقه پیونددهنده این تیپ‌ها نزاع بر سر بدن عمومی است، یعنی نطفه اشتراک یا اختلاف تمامی این کنشگران در آن‌جا بسته می‌شود که چگونه بدن‌های خود را در فضاهای همگانی مدیریت می‌کنند. درواقع بدن عمومی همان قلمروی است که افراد بر سر پذیرش معانی و دلالت‌های آن با هم وارد منازعه می‌شوند. این منازعه به‌شکلی خودکار آن نوع تبعیض نهادی‌ای را به چالش می‌کشد که جامعه مردسالار از قدیم‌الایام برای بازتولید خود بر آن متکی بوده است. این منازعه چون در عرصه همگانی است لاجرم با آن تبعیض نهادی درمی‌افتد. لذا امروزه دیگر نمی‌توان از سیطره تام نهادها و قواعد مردسالار بر زیست‌جهان و هویت زنانه سخن گفت، بلکه باید به بررسی منازعه‌ای چندضلعی نشأت گرفته از نقاط آنتاگونیستی چندگانه پرداخت. واکاوی بیشتر این مسئله درواقع گامی در جهت بسط و ارائه پاسخ به پرسش چهارم پژوهش حاضر خواهد بود. دختران جوان آن‌جا که با قواعد متصلب

دستگاه‌های هژمونیک رودررو می‌شوند برای تحقق‌بخشیدن به خودانگاره و حیات اجتماعی مطلوب خویش ناگزیر مسیر انجام کنش‌های مقاومت‌آمیز را در پیش می‌گیرند. به‌تعبیر میشل دوسرتو، «آنها با تغییر چیزها و استحاله معانی عملاً روایت‌گران سوداهای شخصی و پیشروان مبارزه‌ای چریکی برای تصرف فضاهای موجود هستند» (دوسرتو، ۱۹۸۰: ۳۲) و به‌تدریج نوعی خرده‌فرهنگ معارض را شکل می‌دهند که بر بنیان مصرف سبک‌های پوشش و تصرف فضاهای موجود قوام گرفته است. آنها بدین طریق و نیز به‌میانجی شیوه‌های بدیع و مقاومت‌آمیز کنترل بدن در فضاهای همگانی قوی‌ترین نشانه‌های ناهم‌رنگی و عصیان را بروز می‌دهند.

منابع

- اسونسن، لارس. (۱۳۹۸). فلسفه فشن. ترجمه آیدین رشیدی. تهران: نشر مشکی.
- افراسیابی، حسین و همکاران. (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناختی مُدگرایی در بین جوانان شهر یزد. *جامعه‌شناسی سبک زندگی*، ۱۴(۳۰)، ۱-۲۷.
- افروغ، عماد و مهربانی‌فر، حسین. (۱۳۹۷). مطالعه چرخه مُد لباس در جامعه ایران. *زن در فرهنگ و هنر*، ۱۰(۱)، ۱-۲۷.
- بخارایی، احمد و رفیعی، ملکه. (۱۳۹۵). زنان و گرایش به مُد. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۴(۳)، ۳۰۹-۳۲۸.
- بلیکی، نورمن. (۱۳۸۷). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- بهار، مه‌ری و زارع، مریم. (۱۳۸۸). سنخ‌بندی مُد در تهران: با تأکید بر پوشش زنان. *پژوهش زنان*، ۷(۳)، ۲۷-۴۸.
- شفیعی، سمیه‌سادات. (۱۳۹۳). سیری در رویکردهای نظری متأخر به مقاومت. *علوم اجتماعی*، ۲۱(۶۴)، ۱۳۹-۱۸۶.
- عنایت، حلیمه و سروش، مریم. (۱۳۸۸). میزان و نوع مقاومت زنان در رویارویی با ساختار قدرت در زندگی روزمره. *پژوهش زنان*، ۷(۲)، ۸۵-۱۱۲.
- فلیک، اووه. (۱۳۸۷). درآمدی بر تحقیق کیفی. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.
- کاظمی، عباس. (۱۳۸۴). پروبلماتیک زندگی روزمره در مطالعات فرهنگی و نسبت آن با جامعه ایران. *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱(۴)، ۱۰۵-۱۲۴.
- معیدفر، سعید و حقیقی، عبدالحمید. (۱۳۸۷). عوامل اجتماعی گرایش به مُد در میان جوانان تهران. *مطالعات جوانان*، شماره ۱۴ و ۱۵، ۱۵۰-۱۳۷.

Afrasyabi, H., Sayarkhalaj, H. & Shokouhifar, K. (2015). Sociological analysis of fashionism among the youth of Yazd city. *Journal of Strategic Studies of Sports*, 14(30), 161-177.

Afrough, E. (2018). The study of the fashion cycle in Iran society. *Journal of Woman in Culture and Arts*, 10(1), 1-27. (In persian)

- Almila, A. M. (2016). Fashion, anti-fashion, non-fashion and symbolic capital: The uses of dress among Muslim minorities in Finland. *Fashion Theory*, 20(1), 81-102.
- Almila, A. M. (2016). Cultural sociology of fashion: on the sartorial, symbolic and social in D. Inglis and Almila, Anna- Mari (eds), *The SAGE Handbook of Cultural Sociology*, London: SAGE Publications LTD.
- Aspers, P. & Godart, F. (2013). Sociology of fashion: Order and change. *Annual Review of Sociology*, 39, 171-92.
- Atkinson, M. (2014). The civilizing of resistance: straightedge tattooing. *Deviant Behavior*, 24(3), 197-220.
- Bahar, M. (2009). Categorization of fashion in Tehran: An emphasis on women's clothing. *Women's Research*, 7(3), 27-48. (In Persian)
- Blackman, S. (2007). Youth subcultural theory: A critical engagement with the concept, its origins and politics, from the Chicago school to postmodernism. *Journal of Youth Studies*, 8(1), 1-20.
- Blaikie, N. (2008). Designing social Research. Translated by Hassan Chawoshian. Tehran: Ney Publication.
- Bokharaie, A. & Rafie, M. (2016). Women and Fashionism. *Woman in Development & Politics*, 14(3), 309-328. (In Persian)
- Breward, C. (2015). Cultures, identities, histories: Fashioning a cultural approach to dress. *Fashion Theory*, 2(4), 301- 314.
- Clarke, J., Hall, S., Jefferson, T. & Roberts, B. (1976). Subcultures, Cultures and Class, in *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, edited by Stuart Hall and Tony Jefferson, London, UK: Hutchinson.
- Crane, D. (2000). *Fashion and Its Social Agendas: Class, Gender and Identity in Clothing*. University of Chicago Press.
- De Certeau, M. (1980). On the oppositional practice of everyday life. Translated by Jameson F. & Lovitt C. *Social Text*, 3, 3-43.
- Del Saz-Rubio, M. M. (2018). Female identities in TV toiletries ads: A pragmatic and multimodal analysis of implied meanings. *Journal of Pragmatics*, 136, 54-78.
- Enayat, H. & Soroush, M. (2009). The amount and type of women's resistance in facing the power structure in everyday life. *Women's Research*, 7(2), 85-112. (In Persian)
- Endelstein, L. & Ryan, L. (2013). Dressing religious bodies in public spaces: Gender, clothing and negotiations of stigma among Jews in Paris and Muslims in London. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 47(2), 249-264.
- Entwistle, J. (2000). *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*, Cambridge: Polity.
- Entwistle, J. (2015). Fashion and its social agendas: Class, gender and identity in clothing by Diana Crane. *Fashion Theory*, 6(3), 331- 334.

- Featherstone, M. (2015). Consumer culture in *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (ed) by James D. Wright. Elsevier.
- Flick, U. (2006). *An Introduction to Qualitative Research*. Translated By Hadi Jalili, Tehran: Ney Publication. (In Persian)
- Hoelscher, V. & Chatzidakis, A. (2018). Spaces of consumer resistance in *The Sage Handbook of Consumer Culture*, (eds) by Olga Kravets, Pauline Maclaran, Steven Miles and Alladi Venkatesh. London: SAGE Publications.
- Jafari, A. (2007). Two tales of a city: Exploratory study of cultural consumption among Iranian youth. *Iranian Studies*, 40(3), 366-383.
- Karademir Hazır, I. (2017). Wearing class: A study on clothes, bodies and emotions in Turkey. *Journal of Consumer Culture*, 17(2), 413-432.
- Kazemi, A. (2005). The problematic of cultural studies in Iran and its relation to everyday life. *Journal of Cultural Studies & Communication*, 4, 97-122. (In Persian)
- Lipovetsky, G. (2017). The empire of fashion: Introduction. In *Fashion Theory* (pp. 25-32). Routledge.
- Martinez, T. A. (1997). Popular culture as oppositional culture: Rap as Resistance. *Sociological Perspectives*, 40(2), 265-286.
- McRobbie, A. (1994). *Postmodernism and Popular Culture*. London: Routledge.
- Miranda, A., Maciel, E. J. C. & Pepece, O. M. C. (2016). Meaning and values in the consumption of fashion by men. *International Journal of Marketing Studies*, 8(6), 97- 104.
- Moidfar, S. & Haghighi, A. (2006). Social factors of the youth's interest in fashion in Tehran. *Journal of Youth Studies*, 15, 137-150. (In Persian)
- Na'amneh, M. M. & Al Husban, A. K. (2012). Identity in old clothes: The socio-cultural dynamics of second-hand clothing in Irbid, Jordan. *Social Identities*, 18(5), 609-621.
- Partington, A. (1993). Popular fashion and working-class affluence, in Ash and E. Wilson (eds) *Cheap Thrills: A fashion Reader*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Ragone, G. (1996). Consumption diffusion: Elite phenomena and mass processes. *International Sociology*, 11, 309-311.
- Ritzer, G., Douglas G. & Wendy, W. (2001). Theories of consumption in Ritzer, George, and Barry Smart, eds. *Handbook of Social Theory*.
- Salami, A. & Ghajarieh, A. (2016). Culture and gender representation in Iranian school textbooks. *Sexuality & Culture*, 20, 69-84.
- Schofield, K. & Schmidt, R. (2005). Fashion and clothing: The construction and communication of gay identities. *International Journal of Retail and*

Distribution Management, 23(4), 310-323.

Shafie, S. (2014). A study on recent theoretical approaches to resistance. *Social Sciences*, 21(64), 139-186. (In Persian)

Storrey, M. & Childs, P. (1997). *British Cultural Studies*. London: Routledge.

Svendsen, L. (2019). *Philosophy of Fashion*. Translated by Aidin Rashidi, Tehran: Meshki Publication. (In Persian)

© 2022 Alzahra University, Tehran, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

نویسندگان

m.jamal8@gmail.com

جمال محمدی

دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

Samiranoori6898@gmail.com

سمیرا نووری

کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.